HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
SOSYAL HİZMET BÖLÜMÜ YAYINI

Publication of Social Work Department
Faculty of Economics and Administrative Sciences
Hacettepe University

e-ISSN: 2602-280X

CİLT/Volume: 29 SAYI/Number: 1 AY/Month: Nisan YIL/Year: 2018

toplum ve sosyal hizmet

SOCIETY AND SOCIAL WORK

www.tsh.hacettepe.edu.tr

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Society and Social Work

DANIŞMA KURULU/ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ali ÇAĞLAR (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Aliye MAVİLİ (Biruni Üniversitesi)
Prof. Dr. Haluk SOYDAN (Univ. Of Southern California)
Prof. Dr. Horst UNBEHAUN (Georg-Simon-OhmTechnischeHochschule Nürnberg)
Prof. Dr. Işıl BULUT (Başkent Üniversitesi)
Prof.Dr. İbrahim CILGA (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. İlhan TOMANBAY (Hacettepe Üniversitesi)
Prof.Dr. Kasım KARATAŞ (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal ÇAKMAKLI (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Muammer ÇETİNGÖK (Tennessee University)
Prof. Dr. Remzi OTO (Dicle Üniversitesi)
Prof. Dr. Ronald FELDMAN (Columbia University)
Prof. Dr. Sunay İL (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Şengül HABLEMİTOĞLU (Lefke Avrupa Üniversitesi)
Prof. Dr. Theda BORDE (Alice SalomonHochschule Berlin)
Prof. Dr. Vedat IŞIKHAN (Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli DUYAN (Ankara Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ/REVIEWERS OF THIS ISSUE

Prof. Dr. Aylin Görgün Baran	Prof. Dr. Ali Çağlar
Prof. Dr. Kasım Karataş	Prof. Dr. Vedat Işıkhan
Prof. Dr. Emine Özmete	Prof. Dr. Arzu İçağasıoğlu Çoban
Prof. Dr. Cengiz Özbesler	Doç. Dr. Nilgün Küçükkaraca
Doç. Dr. Tarık Tuncay	Doç. Dr. Tuğça Poyraz Tacoğlu
Doç. Dr. Ercüment Erbay	Doç. Dr. Emrah Akbaş
Doç. Dr. İsmet Galip Yolcuoğlu	Doç. Dr. Özlem Karakuş
Doç. Dr. Abdullah Karatay	Doç. Dr. Alanur Çavlin
Doç. Dr. Filiz Yıldırım	Doç. Dr. Melahat Demirbilek
Doç. Dr. Gonca Polat	Yrd. Doç. Dr. Hüsamettin Çetin
Öğr. Gör. Dr. Uğur Özdemir	Dr. Neşe Şahin Taşğın
Dr. Özge Sanem Özateş Gelmez	Dr. Oğuzhan Zengin
Dr. Buğra Yıldırım	Dr. Sinan Akçay

Dergimiz, *EBSCO HOST* ve *INDEX COPERNICUS* uluslararası, *ASOS INDEX* ve TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler, Türkiye Atıf Dizini ulusal bilimsel veri tabanları içerisinde yer almaktadır.

The journal is indexed into the international scientific databases of both *EBSCO HOST* and *INDEX COPERNICUS,* and also *ASOS INDEX,* TUBITAK ULAKBIM and Türkiye Atıf Diziniin which the national scientific databases of social sciences.

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Society and Social Work

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü Dergisi

Publication of Social Work Department,
Faculty of Economics and Administrative Sciences, Hacettepe University

Hakemli Dergidir.
Blind Peer Reviewed Journal

H. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Adına
On Behalf of H.U.
Faculty of Economics and Administrative Sciences

SAHİBİ/OWNER
Prof. Dr. Sunay İl

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ/EDITING AUTHORITY
Dr. Aslıhan AYKARA

YAYIN KURULU BAŞKANI/CHIEF EDITOR
Prof. Dr. Kasım KARATAŞ

YAYIN KURULU BŞK. YRD./ASSOCIATE EDITOR
Prof. Dr. Özlem CANKURTARAN

YAYIN KURULU/EDITORIAL BOARD
Prof. Dr. Sunay İL
Prof. Dr. Özlem CANKURTARAN
Prof. Dr. Sema BUZ
Doç. Dr. Ercüment ERBAY
Dr. Uğur ÖZDEMİR

YAYIN SEKRETERLERİ
Canan ARSLAN
Arş. Gör. Çağıl ÖNGEN
Arş. Gör. Engin FIRAT

İNGİLİZCE EDİTÖR/ENGLISH EDITOR
Güzide ÖNDER

CİLT/Volume: 29 **SAYI**/Number: 1 **AY**/Month: Nisan **YIL**/Year: 2018

e-ISSN

2602-280X

YAYIN TÜRÜ/TYPE OF PUBLICATION

YEREL/SÜRELİ YAYIN/LOCAL/PERIODICAL PUBLICATION

YAYIN DİLİ/LANGUAGE

TÜRKÇE, İNGİLİZCE/TURKISH, ENGLISH

YAYINLANMA BİÇİMİ/PERIOD OF PUBLICATION

ALTI AYDA BİR/ONCE IN A SIX MONTH

YAYINLANMA TARİHİ/PUBLICATION DATE

30.04.2018

YAYIN YÖNETİM YERİ/ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Beytepe/Ankara
Tel: (0312) 297 68 30

İLETİŞİM ADRESİ/CONTACT ADDRESS

Dr. Aslıhan AYKARA
Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü
Beytepe/ANKARA-TÜRKİYE
Tel: +90 312 297 63 63
Faks: +90 312 297 63 65
http://www.tsh.hacettepe.edu.tr
E-Posta: toplumvesosyalhizmet@gmail.com

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma/Research

1-26	***Kurumda Çalışan Yaşlı Bakım Elemanlarının Bakım Yükünü Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi*** *Investigation of the Factors Influence of Care Burden of the Elderly Care Personnel in the Institution*	*Vedat IŞIKHAN*
27-45	***Görme Engelli ve Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerde Öfke Yönetiminin Karşılaştırılması*** *Comparison of the Anger Management of the Families with Visually Impaired and Mentally Retarded Children*	*Bülent ŞEN* *Aslıhan AYKARA*
46-70	***Çocuk Evinde Kalan Çocukların Sosyalleşme Sürecindeki İlişkilerinin Değerlendirilmesi*** *Evaluationsof Relationships in Socialization Process of Children Staying in Child Home*	*Şeyda YILDIRIM* *Vedat IŞIKHAN*
71-89	***Liseli Ergenlerde Çocukluk Çağı Örselenme Yaşantılarının Cinsiyet, Gelir Düzeyi ve Ebeveyn Eğitim Durumuna Göre İncelenmesi*** *Investigation of Childhood Abuse Experinces of High School Adolescents According to Sex, Income Level and Parental Education Status*	*Tuğba TÜRKKAN* *Hatice ODACI*

90-113	***Sosyal Hizmet Öğrencilerinin Eleştirel Düşünme Eğilimleri İle Bilinçli Farkındalıkları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi (Konya Örneği)*** *An Investigation of the Relationship Between Critical Thinking Tendency and Mindfulness of Social Work Students (Konya Example)*	*Rasim BABAHANOĞLU* *Aliye MAVİLİ*
114-131	***Üniversitelerin Psikolojik Danışma Birimlerinde Sosyal Hizmet Uzmanından Hizmet Alan Öğrencilerin Pozitif-Negatif Duygu Düzeyleri Üzerine Bir İnceleme*** *An Examination Onpositive-Negative Affect of Students who Received Service from the Social Worker at Unıversities' Psychological Counseling Units*	*Melek ZUBAROĞLU YANARDAĞ*
132-152	***Eşitlikçi Tasarımın Kent Merkezlerindeki Kamusal Alanlara Yansımasındaki Temel Esaslar*** *The Main Principles of Equitable Design and Reflection to Public Spaces in City Centers*	*Nurşen YILMAZ* *Erdal Onur DİKTAŞ*
153-172	***Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sonrasında Karşılaşılan Güçlüklere İlişkin Bir Araştırma: İzmir İli Örneği*** *A Research on theReasons of Divorce and Difficulties Encountered Following Divorce: A Casestudy in İzmir*	*Özgül AKTAŞ AKOĞLU* *Hadiye KÜÇÜKKARAGÖZ*

Derleme/Review

173-207 ***Göç: Transnasyonalizm ve Transnasyonal Sosyal Hizmet*** — *Emine ÖZMETE*, *Ezgi ARSLAN*

Migration: Transnationalism and Transnational Social Work

208-228 ***Türkiye'de Madde Bağımlılığıyla Mücadelede Bir Sosyal Politika Uygulaması Olarak Okul Sosyal Hizmetinin Önemi*** — *Abdullah IŞIK*

The Importance of School Social Work as a Social Policy Implementation to Fight Against Substance Addiction in Turkey

229-245 ***Baskı Karşıtı Sosyal Hizmet: Modern Dünya-Sistemi Açısından Eleştirel Bir Değerlendirme*** — *Olcay GÜLDALI*

Anti-Oppressive Social Work: A Critical Evaluation in terms of Modern World-System

Araştırma

Makale Geliş Tarihi: 01.01.2017
Makale Kabul Tarihi: 16.02.2018

EŞİTLİKÇİ TASARIMIN KENT MERKEZLERİNDEKİ KAMUSAL ALANLARA YANSIMASINDAKİ TEMEL ESASLAR

The Main Principles of Equitable Design and Reflection to Public Spaces in City Centers

Nurşen YILMAZ*

Yrd. Doç. Dr. Erdal Onur DİKTAŞ**

*Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı
nursenyilmaz8@gmail.com

** Dokuz Eylül Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Öğretim Üyesi-Tez Danışmanı erdal.diktas@deu.edu.tr

ÖZET

Çalışmada genel hatlarıyla engellilerin toplum yaşantısına ve toplumsal alanlara katılımı için gerekli görülen evrensel standartlara ve fiziksel düzenlemelere yer verilmiştir. Belirtilen kaynaklar dâhilinde konu ele alındığında, fiziki düzenlemelerin genelden özele bir yaklaşımla ele alındığı ve engelli-engelsiz her kesime yönelik uygun standartların düşünüldüğü ve ortaya konulduğu anlaşılmaktadır. Tüm bu düzenlemelere, standartlara ve yapılan uygulamalara bakıldığı zaman günümüz koşullarında hâlihazırda erişim güçlükleri yaşanan, kısıtlayıcı ve sağlıksız kentler görmekteyiz. Uygulamaların denetlenmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması her ne kadar yasal hükümlere dayansa da bu hukuksal dayanaklar toplum bilinciyle örtüşmemekte ve kent yaşamında olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Sunulan metnin muhteviyatı; sosyal bilinç düzeyinin fiziksel çalışmalarla ne denli kesiştiği, yasal dayanakların tüm bu fiziki-sosyal temel esaslarla ve olumsuz koşullara yönelik önerilerle bütüncül olarak değerlendirilmesi konularını ele almaktadır.

Anahtar kelimeler: *Toplumda engelli, evrensel tasarım, engelsiz planlama, engelli erişimi, eşitlikçi tasarım*

ABSTRACT

In general terms, the study includes universal standards and physical arrangements that are considered necessary for the participation of the disabled in social life and communal areas. When this subject is dealt within the stated resources, it is observed that the physical regulations are handled with a general to specific approach and appropriate standards for all people including the disabled / non-disabled have been considered and put forward. However, when all these regulations, standards and practices are observed, there are still restrictive and unhealthy cities that have access difficulties in today's conditions. Even though ensuring the supervision and sustainability of the implementations are based on legal provisions, these legal bases do not

coincide with the public consciousness and lead to negative consequences in urban life. The content of the text presented is how much the level of social consciousness intersects with physical studies and the holistic evaluation of legal bases with regard to all these physical-social basic principles and suggestions for adverse conditions.

Keywords: *Disability in society, universal design, barrier-free planning, disabled access, equitable design*

GİRİŞ

Toplumu oluşturan tüm bireylerin doğduğu andan itibaren veya yaşamının belirli döneminde sahip olduğu birtakım bedensel, zihinsel, ruhsal ya da sosyal kabiliyet yetersizlikleri olabilmektedir. Kenti ve ortak alanları diğer kullanıcılarla aynı anda kullanan veya kullanma gereksinimi duyan "farklı" olarak nitelendirilen bu kesimlere özgü tasarım ihtiyaçları doğacak olsa da, bu genel algı yerine; her canlıya uygun ortak tasarımlar üretmek gereği ortaya çıkmaktadır. Kullanıcıların mekânsal hareketine yönelik tüm ihtiyaçlarına cevap verme koşulu, tasarımcıların üretimlerinin çok geniş bir alanı kapsadığını, tasarımların hassas ve sürekli olması gerektiğini göstermektedir. Toplumdaki çeşitlilik, standart olarak kabul edilen bir insana göre yapılan tasarım ve düzenlemeler ile büyük tezat oluşturabilmektedir. Bu yüzden tasarım anlayışı kente aktarılırken, farklı gereksinimleri olanları da kapsayan ve sağlıklı kent yaratma çabasını mekânlarda somutlaştıran bir yaklaşım olmayı gerektirmektedir.

Kentlerde artan nüfusla birlikte, kentsel alanların ve kent mobilyalarının kullanımı da artmakta ve yoğun kullanımlar beraberinde olumsuz koşulları ortaya çıkarmaktadır. Mekânsal yapıyı, kapsayıcı biçimde ele alan Cavinton ve Hannah, herkes için tasarım anlayışını (Access By Design, 1997, s. 126) "mümkün olan en fazla sayıda kullanıcıya bağımsızlık sağlayan, kullanıcıların özel gereksinimlerine uyum sağlayan, estetik olarak üst seviyede, kullanıcı ile iletişimi kolay, sürdürülebilir tasarımları hedeflemesi ve detayları önemsemesi" şeklinde ifade etmiş ve mekânların demografik yapıyla orantılı olarak değişmesi gerektiğini vurgulamışlardır.

Engelli nüfusun tespit edilmesine yönelik olarak ulusal düzeyde yapılan ilk araştırma olan Türkiye Özürlüler Araştırmasına göre; ülkemizdeki engelli olan nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %12.29 olarak tespit edilmiştir. Araştırmada ortopedik engellilerin oranı %1,25, görme engellilerin oranı %0,60, işitme engellilerin oranı %0,37, dil ve konuşma engellilerin oranı %0,38, zihinsel engellilerin oranı %0,48 iken, süreğen hastalığı olanların oranı ise %9.70 olarak tespit edilmiştir (T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2012).

Geçen yüzyılın ortalarından günümüze yaşanan tüm gelişmelere bağlı olarak, 2013 yılında doğuşta beklenen ortalama insan ömrü AB ülkelerinde 80,3 Türkiye'de 76,3 'tür (Hayat Tabloları, 2013). Hastalıklara bağlı olarak genç yaşta ölüm oranının düşmesine karşın hayatta kalanların engelli olma olasılığında bir artış söz konusu olmuştur. İlerleyen yaş ortalamasına bağlı olarak Alzheimer, Parkinson gibi hastalıkların görülme sıklığı da artmıştır. Bu durum ileri yaştaki insanların da engelli ve benzeri koşullarda yaşamak zorunda kalmalarına neden olmuştur.

Kullanıcıların kent içerisindeki fiziksel gereksinimlerinin tespiti ve kısıtlayıcı etmenlerin ortadan kaldırılmasına yönelik, mekânsal uygulamalardaki ilk arayışlar 20. Yüzyıl başlarında Amerika'da ortaya çıkmıştır. İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) sonrasında, kısmi yaralanmalarla ölümden dönen çok sayıda İkinci Dünya Savaşı askeri, engelli sayısında büyük ölçüde artışa ve genç nüfus yapısında önemli farklılıklara yol açmaktadır. Savaş sonrasındaki demografik ve toplumsal bu değişiklikler, engelli ve yaşlı sayısındaki artışla birlikte insanların hak ve ihtiyaçları gibi faktörlerden yola çıkılarak, yaşam beklentilerinin artması şeklinde sonuçlanmıştır. Buna bağlı olarak hükümetler eşit haklar ve ayrımcılıkla mücadele konularında yasal düzenlemeler getirmişlerdir (History of Universal Design).

Öncelikli olarak engelsiz tasarım ve erişebilirliği savunanlar tarafından, engelli veya engelsiz tüm bireylerin ortak gereksinimlerini karşılayan standartların uygulanması konularında birtakım uğraşlara başlanmıştır. Kişilere özgü erişilebilir uygulama esasları ve gerekli standartların pahalı olması ve kentsel görünüme olumsuz yansıdığı görüşü, kent tasarımlarımda herkes için fayda sağlayan, bütüncül ve öznellikten nesnelliğe aktarılan bir anlayışa sürüklenmiştir ve "bariyersiz-engelsiz tasarım" *(barrier-free design)* (Universal Design History, 2008) kavramı da bu doğrultuda ortaya çıkmıştır. Herkesin kullanımına açık alanlar yaratılmasıyla kentlerin daha çekici hale gelmesi ve düzenlemelerin maliyetinin azalması mümkün olabilecektir. Kent estetiğinin yanında, maliyetsiz ve daha geniş erişebilirlik hareketinden yola çıkılarak Evrensel Tasarım *(Universal Design)* kavramının temelleri atılmıştır.

Mace ve diğerleri (Mace, Mueller, & Story, 1998) evrensel tasarım kavramını fiziksel mekânların ve her türlü ürünün, her yaşta, her yetkinlik düzeyindeki kişi tarafından kullanılabilmesini sağlamayı amaçlayan düşünsel bir yaklaşım olarak nitelendirmektedir. Mace ve diğerlerinin önerdiği tasarım anlayışının temelleri 1950'lerin sonlarında

“engelsiz tasarım” (*barrier-free design*) arayışına dayanmakta ve “evrensel tasarım” terimi ilk olarak Ron Mace tarafından ortaya konulduğu anlaşılmaktadır.

Engelsiz kentsel tasarım ve bunu izleyen evrensel tasarım kavramlarının fiziksel bütünleştirme ve toplumsal bütünleşme yönünde bir tasarım olduğunu ifade eden Kaplan (Kaplan H. , 1994), 1980’lerin sonundan itibaren sürdürülebilir kentsel gelişme anlayışının ve ilkelerinin planlama, kentsel tasarım, mimarlık gündemlerinde yer almasının, tasarımda kullanıcı ve kullanıcı-çevre ilişkisinin, kentliyi ve çevre değerlerini göz önüne alan tasarımların ortaya çıkmasını hızlandırdığını öne sürmüştür.

Türkiye’de engellilere yönelik çalışmaların hızlanması öncelikle Avrupa Kentsel Şartı kapsamında Avrupa Birliği’ne girme sürecinde yaşanmıştır. Öncelikle 2000'li yıllarda Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne katılma sürecinde bir hızlanma gözlenmiş, 2004 yılında Avrupa Birliği ülkeleri Türkiye'nin katılma müzakerelerinin 2005 yılında başlamasına karar vermişlerdir. 2007 yılında, Türkiye’nin 2013 yılına kadar AB hukukuna uyması hedeflenmiş ancak bazı ülkeler ve komisyon üyelerince üyelik sürecinin 2021 yılına kadar uzayacağı ifade edilmiştir (Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyelik Süreci).

Avrupa Konseyi tarafından 1992 yılında kabul ve ilan edilen Avrupa Kentsel Şartı’nda (Avrupa Kentsel Şartı İlkeleri) engellilere yönelik olarak “Kentlerdeki Özürlü ve Sosyo-Ekonomik Bakımdan Engelliler İlkeler” başlığı altında aşağıdaki şartlara yer verilmiştir:

i. Kentlerin, herkesin her yere erişebilirliğini sağlayabilecek şekilde tasarlanması
ii. Özürlü ve engellilere ilişkin politikaların, hedef gruplar için aşırı himayeci değil, toplumla bütünleştirici olması
iii. Özürlüler ve azınlıkları temsil eden derneklerin kendi aralarındaki işbirliği ve dayanışması
iv. Evler ve işyerlerinin özürlü ve engellilere uyarlanabilir biçimde tasarlanması
v. Seyahat, iletişim ve kamu ulaşımının tüm insanlar için erişilebilir olması

Araştırmanın kapsamı öncelikle uluslararası bir standart olarak kabul görmüş olan bu ilkeleri ve beraberinde belirlenmiş fiziksel düzenlemelerin, mekânsal ayrımcılık karşıtı bir bakış açısıyla değerlendirilmesi ve düzenlemelerin yasal dayanakları ile mekâna yansımaları bütüncül ele alınarak, sağlıklı kentler üretilebilmesine yönelik şartları, tespitleri ve önerileri ortaya koymaktadır.

EVRENSEL TASARIMIN KAPSAMI

Evrensel tasarım kentsel ölçekten bina, mobilya, kullanılan malzeme gibi detaylı boyutta tasarıma kadar geniş bir alanda uygulanabilmektedir. İhtiyaçlara ve tüm taleplere erişebilirlik düşüncesi, tasarımlarda temel ilke olarak ele alınmaktadır. Belirlenen bu düzenlemelerin mekâna aktarılmasıyla somutlaşmasının yanında sosyal boyutun ve toplum bilincinin göz ardı edildiği düşüncesi zamanla daha belirgin hale gelmekte ve herkes için tasarım anlayışı yerini farklılaştırma, ötekileştirme kavramlarına bırakmaktadır. Bu düşünceye yönelik Taneli (Taneli, 2009)evrensel tasarımı “benzer yaklaşımlardan farklılaştıran, kişiler için engellerin kaldırılmasından öte, sosyal normları ve ilişkili politikaları sorgulayan bir düşünce, bir paradigma, tasarımcıyı/kullanıcıyı, içinde yaşadığı dünyada, fiziksel olduğu kadar, sosyal anlamda kritik düşünmeye iten bir kavramsal yaklaşımlar bütünü” olarak nitelendirmiştir.

"Çevre, mekân, donatım ve ürünler belirli özellikleri olan gruplara kapatılamaz, aynı zamanda kullanıcı gereksinmeleri de sadece belirli bir bakış açısı ile değerlendirilemez (Imrie & Hall, 1999).” Bu bakış açısı tüm insanların yaşarken aynı şartlardan veya bu mümkün değilse eşit ve benzer şartlardan nasıl yararlanacağının araştırılmasını gündeme getirmektedir... Evrensel tasarım, ilgili ilkelere dayanan örneklerle kentsel çevrelerden, ürünlere kadar tüm yaşam çevre ve kullanım ögelerinde erişilebilirliği ve kullanılabilirliği sağlar (Hacıhasanoğlu, 2003, s. 101).

Yaklaşıma bir diğer örnek D’Souza (D'Souza, 2004) evrensel tasarımın sosyal arenada güçsüz olarak nitelenen kitleleri güçlü ve yetkili kılmak amacını taşıdığını, dolayısıyla kavramsal temellerinin oluşturulmasında Eleştirel Teori bakışının egemen olduğunu savlar. Bu iki örnekte de ortaya konulduğu üzere, evrensel tasarım; tasarımın fiziki boyutu yanında sosyal boyutla birlikte kapsayıcı bir anlayışı beraberinde getirmektedir.

Belirtilen tüm unsurlar bütüncül olarak ele alınarak, evrensel düzeyde kabul edilen ilkelerin hangi düzenlemeleri kapsadığı, kentte yansıması aşamasında dikkat edilmesi gereken uygulama ve detayları incelendiğinde hangi toplumsal unsurların göz ardı edildiği çalışmanın sonraki aşamasında açıklama ve değerlendirme yöntemiyle ortaya konmaktadır.

EVRENSEL TASARIM İLKELERİ, KENTTEKİ ORTAK KULLANIM ALANLARI VE EŞİTLİKÇİ ERİŞİM STANDARTLARI

Evrensel tasarım kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte tasarımın kullanılabilir boyutu üzerinde arayışlarda bulunulması sonucunda mimarlar, ürün tasarımcıları, mühendisler ve çevre tasarım araştırmacılarından oluşan bir çalışma gurubu önderliğinde, 1997'de The Center for Universal Design (Evrensel Tasarım Merkezi) tarafından kavramın somutlaştırılması, yaygınlaştırılması amacıyla yedi ilke belirlenmiş ve yayınlanmıştır:

İlke 1: Eşitlikçi kullanım ilkesi

İlke 2: Kullanımda esneklik ilkesi

İlke 3: Basit ve sezgisel kullanım ilkesi

İlke 4: Algılanabilir bilgilendirme ilkesi

İlke 5: Tasarımda hata payı ilkesi

İlke 6: Düşük fiziksel güç gereksinimi ilkesi

İlke 7: Yaklaşım ve kullanım için uygun boyut ve mekân sağlanması ilkesi (Connell, ve diğerleri, 1997)

Kentlerde kamusal mekânlar, kentin sosyal, ekonomik ve kültürel işlevlerinin gerçekleştirilmesinde önemli payı olan, kentin günlük yaşamının sahneleridir. Genelde, kentsel kamu mekânı denildiğinde anlaşılan "kentsel açık mekân" aslında kamu mekânının bir türünü tanımlayabilmektedir. Kamu mekânları belli bir veya birden fazla işlevler için parçalar olarak biçimlendirilip, düzenlenebilir. Ancak kentsel işlevlerin veya hizmetlerin yerine getirilmesindeki amaç-araç ilişkileri nedeni ile biçimlendirilmeleri ve düzenlemelerindeki bir kural bu ilişkiler için kentsel tasarımın geçirgenlik ilkesi ve okunaklılık (anlaşılabilirlik) ilkesinin başından itibaren, erişebilirliğin ve kullanışlılığın azamileştirilmesi yönünden, tasarıma dâhil edilmesi olmalıdır (Kaplan & Öztürk, 2004, s. 67-68).

Herkes için tasarım odaklı ele alınan çalışmanın bu aşamasında, eşit standartlarda yaşama ve erişim odaklı bir kentte, farklılıkların ortadan kaldırılmasına yönelik düzenlemelerin kapsamı üzerinde durulmakta ve değerlendirmelerde bulunulmaktadır. Eşitlikçi kullanım, herkes için tasarım, evrensel tasarım gibi terimler kapsayıcılığı incelendiğinde benzer noktalarda kesişmekte ve aynı amacı savunmaktadır. Farklı kesimler için ortaya konan ilkelerden biri olan eşitlikçilik ilkesi, aslında farklılıkların ortadan kaldırılmasını ve bu anlayışla düzenlemelerin dikkat çekilmeksizin kullanıcılara sunulmasını hedeflemiştir. Bu ilkenin uygulama esasları üç maddede ortaya koyulmaktadır:

i. Tüm kullanıcılar için eşit kullanım kolaylığı sağlanmalı; mümkünse benzer, mümkün olmayan durumlarda eş değer uygulamalar yapılmalıdır.
ii. Herhangi bir kullanıcıyı ayırmaktan ya da açığa çıkarmaktan kaçınılmalıdır.
iii. Mahremiyet, koruma ve güvenlik tüm kullanıcılara eşit olarak sağlanmalıdır.
iv. Tasarım tüm kullanıcılar için çekici hale getirilmelidir.
(Connell, ve diğerleri, 1997)

Türkiye'de standartlar ve yasal prosedürde "evrensel tasarım" felsefesini çağrıştıran çözümlerin tanımlandığı söylenebilse de, uygulamada yetersiz kalındığı görülmekte, engelli bireyler ve ilgili kurum, dernek, federasyon temsilcilerinin yorumları da bu görüşü desteklemektedir. Engelliler için iyi çalışan bir tasarım ve planlama herkes için olumlu sonuçlar getirecektir. Bu bağlamda planlama ve tasarımın ilkeleri, çevrenin eşit şekilde kullanımına olanak sağlama, kişisel tercih ve yeteneklere göre esneklik, basitlik, kavranabilirlik, algılanabilirlik, tehlikelerin minimize edilmesi, rahat ve kolay kullanım olmalıdır (Koca, 2010, s. 33).

Yukarıda belirtildiği gibi birden fazla ihtiyaca aynı anda ve süreğen bir şekilde kamusal mekânlar yaratılması, aktivitelerin bütüncül olarak ele alınmasıyla gerçekleştirilebilir. Bu durum; konuttan sağlık birimine, sağlık biriminden kişisel hizmetlere ve sosyal aktivitelere katılım şeklinde örneklendirilebilir. Kentsel dolaşımdaki bu sirkülasyon, başlanılan noktadan varış noktasına kadar ve gidiş-dönüş şeklinde kolaylıkla sağlanabilmelidir. Kentteki tüm kullanıcılar için erişilebilir olması gereken, sağlık eğitim gibi temel ihtiyaçların karşılanması noktasında, hangi aşamada olumsuzluklar yaşandığı, bunlara yönelik çözüm ve öneriler araştırmanın sonraki başlıkları altında değerlendirilmiştir.

KENTTEKİ TÜM KULLANICILARA YÖNELİK MEKÂNSAL-FİZİKSEL DÜZENLEMELER VE UYGULAMA ESASLARININ ENGELLİ KULLANICILAR AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Erişilebilir tasarım temelli yaklaşımla tasarımın kente aktarım, eşitlik ve eşitlikçi anlayış ön planda tutularak, engellilere yönelik belirli ölçütler ve gerekli standartlara dayalı ortak düzenlemelerin ortaya konulmasıyla somut bir hal almaktadır. Belirlenen düzenlemelerin başlıca uygulandığı veya uygulanmak üzere dikkate alındığı alanlar; toplu taşıma durakları, kamusal birimler, umumi tuvaletler, parklara erişim ve park içerisindeki dolaşım, merdivenler ve daha fazlası şeklinde sıralanabilmektedir. Belirtilen bu alanlarda tüm engelli sınıflarına yönelik düzenlemeler belirlenmiş olsa da mekâna aktarımı, farklılık

gösterebilmektedir. Örneğin; işitme engelli için görüntülü ve yazılı uyarıcılar gerekirken, görme engelli için sesli ve dokunmatik uyarıcılar gerekebilmektedir.

Araştırmanın giriş kısmında belirtildiği üzere 2000li yıllardan sonra 2013 yılında kadar Türkiye'deki engellilere yönelik düzenlemelerin değerlendirilmesi amacıyla, Türk İstatistik Kurumu (TÜİK, 2009-2013) "Belediyelerin Engellilere Yönelik Hizmetleri" araştırması yapmıştır. Bu araştırmada tablodan anlaşıldığı üzere (Çizelge 1), 2013 yılına kadar engellilere yönelik hizmetlerin kullanıcılar tarafından fark edilmesinin yanında, memnuniyet düzeyinin periyodik olarak artmış olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yıl	Memnuniyet Düzeyi % (Memnun)
2009	36,04
2010	40,35
2011	40,1
2012	42,2
2013	45,39

Çizelge 1. Belediyelerin Engellilere Yönelik Hizmetleri

2014 yılındaki araştırmalarda engellilere yönelik hizmetlerden memnun olan kullanıcı oranı %40,8 oranına düşüş göstermiş, 2015 yılında bu oran %42,48 oranına yükselmiştir (TÜİK, 2009-2013).

Engelsiz tasarım kılavuzunda (D'Agostini, ve diğerleri, 2010) belirtildiği şekilde, engelliye yönelik bir tasarım veya çözüm bir engel grubu için engeli azaltırken ya da kaldırırken diğer engel grubu için engel oluşturabilir. Bu bağlamda tasarımlar mekâna aktarılırken, örneğin görme engelli ile işitme engellinin aynı anda algılayabildiği ve kullanabildiği ya da ortopedik engelli ile zihinsel engellinin birbirini kısıtlamayan fiziki düzenlemelerle mekânı ortak kullanabilme olanağını ortaya koymalıdır. Düzenlemelerin aynı ortamda, farklı standartlarda oluşturulması ve kullanımı mümkün olmalı ve birbirini engelleyici unsurlar ortadan kaldırılmalıdır. Konunun bu aşamasında uygulamada temel alınan standartlar ve tasarımlarda oluşan veya oluşması muhtemel olumsuz durumlara açıklık getirilecektir.

Yol, yaya yolu, meydan, yeşil alan, spor alanı gibi kentsel açık mekânların engelsiz tasarlanması veya mevcutların engelsiz duruma getirilmesi için önlemler alınmasına yönelik, Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu'nda (EŞPBR, 2010) rekreasyon alanlarındaki aşağıdaki hususların uygulanması gerektiği belirtilmektedir:

i. Halen kullanılan meydan, park, yaya yolu, kaldırım, geçitler, rampalar, merdivenler, duraklar, istasyonlar, otoparklar, telefon kabinleri, sinyalizasyon ve

işaretlemeler gibi bütün kentsel altyapı özürlülerin erişimine uygun hale getirilmelidir.

ii. Kaldırımın başladığı ve bittiği yerlerde tekerlekli sandalyenin rahatlıkla inip çıkabileceği rampaların olması, kaldırımların üzerinde bulunan direkler, çöp kutuları, trafik panoları, çiçeklikler, zincirler, demir kazıklar, sarkan ağaç dallarının kaldırılması ve taşıtların park etmesinin önlenmesi, ticari işyerlerinin önlerine tezgâh açılmasının kısıtlanması ve yaya geçitlerindeki trafik ışıklarının sesli hale getirilmesi gibi tedbirlerle, görme özürlü ve ortopedik özürlü vatandaşların şehir içinde erişebilirliği sağlanmalıdır.

iii. Görme özürlülerin güvenli erişimini sağlamak üzere kaldırımda, hissedilebilir yönlendiriciler, kontrast ve fosforlu renk düzenlemeleri yapılmalıdır. Zihinsel özürlülerin ulaşabilirliğinin sağlanmasında basit işaretlemeler ve yönlendirici-bilgilendirici donanımlar gereklidir. Özellikle ulaşım sistemlerini kullanırken, tek başına bir yerden bir yere gitmek istediklerinde, kentsel hizmetlerin düzenli olması (örneğin; otobüs saatlerinin, durak yerlerinin sürekliliği ve aynı olması) gerekmektedir. Ayrıca yazılı bilgilendirmenin büyük puntolar ile ve yalın olması da zihinsel özürlülerin bulundukları yeri algılaması ve gidecekleri yeri planlamasında kolaylık sağlayacaktır (Koca, 2010, s. 15).

Yapısal çevrenin temel özelliklerinden biri olan ulaşılabilirlik kavramı engellilerin günlük yaşamlarının sürdürebilmelerinde, yaşadıkları evden başlayarak ve başkalarına ihtiyaç duymadan tüm kamu alanlarına, sosyal-kültürel aktivitelerin gerçekleştiği ve eğitim-sağlık gibi ihtiyaçlarını karşılayabildiği birimlere kolay bir şekilde erişebilme olanaklarını ve temel esaslarını ortaya koymaktadır.

Ulaşımla ilgili temel düzenlemeler Dünya Engelliler Vakfı tarafından hazırlanan Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu'nda (EŞPBR, 2010) aşağıdaki maddelerle sıralanmıştır:

i. Özürlülerin hareketini, kolaylaştırmak için yollar engellerden arındırılmalıdır. Dik, yüksek, keskin, kavisli veya köşeli olan yollar, özürlülerin hareketini kısıtlayıcı olduğundan, yaya kaldırım yüzeyi aynı yükseklikte, düz ve rahat kavisli olarak yapılmalıdır.

ii. Mevcut bir yol üstüne, özürlülerin ve yayaların yararlanacağı bir tesis yapılacağı zaman ne tür bir tesisin yapılacağının belirlenmesi, ölçümlendirilmesi gereklidir. (Örnek: Toplu taşım durakları, oto parklar, yaya yolu kaldırım düzenlenmesi, dinlenme yerleri, ağaçlandırma vb.)

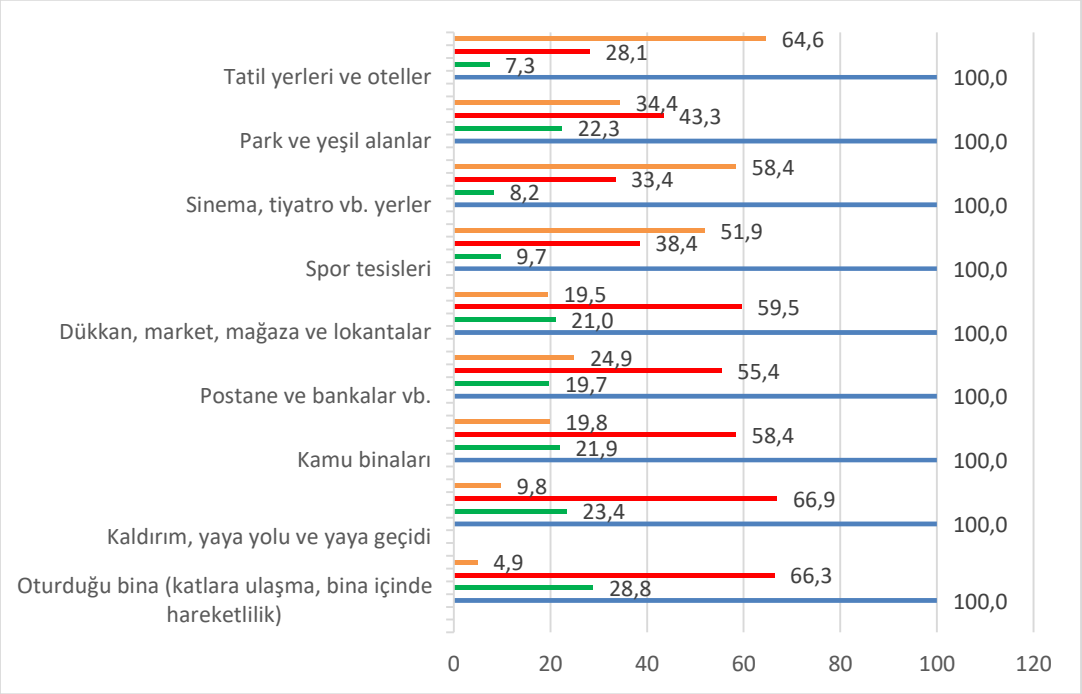
iii. Kapalı ve açık tüm alanlarda ulaşabilirliği güçleştiren nedenler olarak tanımlanan fiziksel engellerin kaldırılarak, fiziksel çevre özürlüler için yaşanabilir ve ulaşılabilir tasarlanmalıdır.

iv. Eğitimli köpek kullanan görme özürlülerin günlük zorunluluklarını giderebilme için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır.

v. Özürlüler için ulaşabilirlik kolaylıklarının sağlanmasında diğer sağlıklı yayaları da kapsayacak ortak hizmet olanakları düşünülmelidir. Ayrıca insanlar fiziki bakımdan birbirinden farklı olduğundan, farklı kategorideki insanlar için ayrı tesisler yapmak yerine, herkes tarafından kullanılabilir ortak şartlardaki tasarımlar yapılmalıdır.

vi. Eski yapılaşmanın ulaşılabilir hale getirilmeye çalışılmasının yanı sıra, özellikle yeni uygulamalarda ulaşılabilirlik kriterlerine uyumun sağlanması gerekmektedir (Koca, 2010, s. 19-20).

Raporda ulaşım konusu toplu taşımacılık, trafik düzenlemeleri ve güvenliği, otobüs durakları, kaldırımlar ve yaya yolları, rampalar, korkuluklar ve merdivenler, otoparklar, taşıttan binaya erişim, yol çalışmaları, çukurlar, zemin kaplamaları gibi başlıca unsurlar olarak ele alınarak değerlendirilmiş ve bu alanlarda kullanıcılara özgü mekânsal çalışmaların ön planda tutulması gerektiği vurgulanmıştır. Kent içerisindeki ortak kullanım alanları, bina içinde ve dışındaki düzenlemeler herkes gibi engelliler tarafından da kullanılmakta fakat engelli gruplarına yönelik farklılıklar göz ardı edilebilmektedir. Bu noktada ortaya konulan uygulamalardaki temel hedef tüm fiziksel kabiliyet çeşitliliğin ortadan kaldırılması olmalıdır. Binalar, farklı engel grupları tarafından kullanabileceğinden, tasarımcılar çeşitli engel türlerini düşünmelidir. Belirtilen tüm kapsayıcı standartlar sonucunda, bunların mekânlara ve engellilere günümüz koşullarında aktarımının gerçekleşip gerçekleşmediğine dair konuya açıklık getirilmesi amacıyla Türkiye İstatistik Kurumu, Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması (TÜİK, 2010) “kayıtlı olan özürlü bireylerin yaşadıkları yerdeki fiziksel çevre düzenlemelerinin, özürlü bireyin kullanımına uygun olup olmadığı hakkındaki düşüncelerinin özür türüne göre dağılımı” araştırmasının sonuçlarını ortaya koymuştur. Bu dağılım grafiksel anlatımla Çizelge 2’de gösterilmektedir:

Çizelge 2. Fiziksel çevre düzenlemelerinin, engelli bireyin kullanımına uygun olup olmadığı hakkındaki düşüncelerinin engel türüne göre dağılımı

Grafikte katılımcıların cevaplarının algılanabilirliği açısından, fiziksel çevre düzenlemelerinin engelli bireyin kullanımına uygun olmadığı görüşü kırmızı renk, uygun olduğu görüşü yeşil renk, anket katılımcısının fikri olmadığı görüşü sarı renk ve grafikte sayısal gösterimlerin yüzdelik oranda hesaplandığı toplam oran mavi çizgiler ile ifade edilmektedir. Buna göre grafik incelendiğinde, anket katılımcılarının cevaplarına göre:

i. Oturulan bina (katlara ulaşma, bina içinde hareketlilik) düzenlemelerinin %66,3 oranında görüşle uygun olmadığı,
ii. Kaldırım, yaya yolu ve yaya geçidi düzenlemelerinin %66,9 oranında görüşle uygun olmadığı,
iii. Kamu binalarındaki düzenlemelerin %58,4 oranında görüşle uygun olmadığı
iv. Dükkân, market, mağaza ve lokantalardaki düzenlemelerin %59,5 oranında görüşle uygun olmadığı,
v. Spor tesislerindeki düzenlemelerin %51,9 oranında görüşle fikir sahibi olunmadığı,
vi. Sinema, tiyatro vb. yerlerdeki düzenlemelerin %58,4 oranında görüşle fikir sahibi olunmadığı,
vii. Tatil yerleri ve otellerde %64,6 oranında görüşle fikir sahibi olunmadığı,

Park ve yeşil alanlardaki düzenlemelerin %43,3 oranında görüşle uygun olmadığı şeklinde sonuçlanmıştır.

Verilen bu cevaplar doğrultusunda, fikir sahibi olunmadığı durumlar haricinde tüm alanlarda olumsuz sonuçlandığı, engellilere yönelik belirlenen tüm standart ve ilkelerin kentlerde somut hale dönüşmediği veya uygulanmış olsa da engelliler tarafından yetersiz görüldüğü ve uygun olmadığı anlaşılmaktadır. Fikir sahibi olunmayan durumlar, bahsi geçen alanlara örneğin; spor tesislerine erişim güçlüğünün olması, spor tesislerinin azlığından veya olmayışından ötürü görüş bildiremedikleri şeklinde yorumlanabilir.

Aynı zamanda kent merkezi içerisinde, yaşanılan binada veya market gibi temel ihtiyaçların karşılandığı alanlarda dahi ihtiyaçlarını ve taleplerini karşılayamayan engellinin, tatil yerlerinde ve sinema, tiyatro gibi öncelikli ihtiyaçlardan sonra gelen faaliyetlere erişiminin imkânsız olması kuvvetle muhtemeldir.

SOSYAL BOYUT VE MEKÂNSAL BİÇİMLENMENİN YASAL DAYANAKLAR BÜTÜNÜNDE İRDELENMESİ

Çalışma genelinde temel alınan erişilebilir, yaşanabilir alanlar ve herkes için eşitlikçi tasarım esaslarına göre, kentsel kullanım alanlarında belirlenen standartlar, ilkeler ve bu standartların somutlaştırılması için gerekli önlemlere vurgu yapılmıştır. Fiziksel düzenlemelerin yanında toplum bilincinin mekâna aktarılmasıyla birlikte, ortak kullanım alanlarının sağlıklı kent anlayışına uygun hale gelmesi mümkün olabilecektir. Dolayısıyla tüm kullanıcılara eş değer düzeyde cevap verebilen mekânlar yaratılmasının yanında, aynı zamanda farklılıkların ve eşitsizlik olgusunun ortadan kaldırılması, herkesin özgür ve eşit sayılmasına dair toplum bilinci, yasal dayanaklarla harmanlanarak somut bir gerçeklik kazanabilir.

BAŞLICA YASAL DAYANAKLAR

Araştırma genelinde vurgulanan evrensel tasarım kavramı ve ilk olarak Amerika’da ortaya çıkan 1950'lerdeki bariyersiz hareket arayışları, kamu politikaları ve tasarım uygulamalarında bir değişim süreci başlatmıştır. Hareket, özürlü gazileri ve engelli kişilerin, kurumsallaştırılmış sağlık bakımı yerine eğitim ve istihdamda fırsatlar yaratma taleplerine yanıt olarak kurulmuştur. Çevredeki fiziksel engellerin, hareket bozukluğu olan insanlar için önemli bir engel olduğu kabul edilmiş ve bu doğrultuda sonraki dönemlerde çözüme yönelik yasal düzenlemelere başvurulmuştur (Universal Design History, 2008). Amerika’daki engellilere yönelik düzenlemelerin geçmişten bu yana yasal boyutu kronolojik olarak aşağıda sıralandığı şekildedir:

i. 1960'ların Sivil Haklar Hareketi (The Civil Rights Movement): 1970'lerin, 1980'lerin ve 1990'ların mevzuatını büyük ölçüde etkileyen ve sonraki Engelli Hakları Hareketi'ne (Disability Rights Movement) ilham kaynağı olan bu yeni yasalar özürlü insanlara karşı ayrımcılık yapılmasını yasaklamakla birlikte, eğitim, toplu barınma yerleri, telekomünikasyon ve ulaşım alanlarına erişim sağlamıştır.
ii. Gaziler İdaresi, Engelli Personel İstihdam Komitesi ve Ulusal Paskalya Mühürleri Topluluğu (Efforts of the Veterans Administration, The President's Committee on Employment of the Handicapped, and the National Easter Seals Society): Topluluğun çalışmaları "engelsiz" binalar için ulusal standartların geliştirilmesiyle sonuçlanmıştır.
iii. 1961'de American Standards Association (Amerikan Ulusal Standartlar Enstitüsü veya ANSI olarak bilinir), "A 117.1 - Fiziksel Özürlüler tarafından Kullanılabilir ve Kullanılabilir Bina Yapmak" başlıklı ilk erişilebilirlik standardını yayınlamıştır. Bununla birlikte, bu standartlar devlet veya yerel yasama organları tarafından benimsenene kadar uygulanabilir sayılmamıştır.
iv. 1966'da bazı devletler kendi erişilebilirlik standartlarına yanıt vermiş ve 30 eyalet erişilebilirlik mevzuatına geçmiştir.
v. 1973'e kadar bu sayı 49 eyalete kadar ulaşmıştır. Bireysel federal kurumlar, ek düzenlemeler ve standartlar yoluyla minimum erişimi sağlamaya çalışmış ve bu genellikle farklı birçok erişilebilirlik yönergelerine yol açmıştır.
vi. 1984 yılında bu federal kurallara "standart hale getirme" girişiminde bulunulması, ANSI spesifikasyonlarının Birleşik Federal Erişilebilirlik Standardına (Uniform Federal Accessibility Standard) (UFAS) dâhil edilmesiyle gerçekleşmiştir.

Diğer önemli federal mevzuatlara 1960'ların sonlarında geçilmeye başlanmıştır (The Center for Universal Design, 2008):

i. 1968 Mimari Engeller Yasası (The Architectural Barriers Act): Engelli istihdamına engel olarak algılanan şeylerin ortadan kaldırılması zorunlu kılınmıştır. Tasarlanan, inşa edilen, değiştirilen veya kiralanan tüm binaların erişilebilir olması gereği getirilmiştir.
ii. Bölüm 504 ve 1973 Rehabilitasyon Yasası (Section 504 of the Rehabilitation Act): Engelli insanlar için ilk sivil hakları yasası olan bu yasayla engellilik temelinde ayrımcılığa aykırı davranmasını yasaklamıştır. Yönetmelik yayımı, başlangıçta ABD Sağlık Bakanlığı, Eğitim ve Refah Bakanlığı tarafından

durdurulmuş, protesto gösterisinde engellilik hakları savunucuları çok sayıda gösteri düzenlemiş ve sonuç olarak, düzenlemeler 1977'de yayınlanmıştır.

iii. 1975 Engelli Çocuklar için Eğitim Yasası (Education for Handicapped Children Act): Engelli tüm çocuklar için özgür ve uygun bir eğitimi garanti etmektedir. Bu kanun, eğitim programlarının yanı sıra yürütülmekte olan tesisler üzerinde de etkili olmuştur.

iv. 1988 Adil Konut Değişiklikleri Yasası (The Fair Housing Amendments Act): Yasa, yalnızca federal fonların sağladığı alanlarla kısıtlı kalmayan, dört veya daha fazla birimli çok aileli konutlarla birlikte hem kamu hem de özel ulaşılabilir birimleri önermiştir.

v. 1990 Amerikalı Engelliler Yasası (The Americans with Disabilities Act) (ADA):Bu kanunla istihdam, kamu ve konaklama yerlerine erişim, hizmetler, programlar, toplu taşıma ve telekomünikasyonda ayrımcılık yasaktır. Erişimi engelleyen fiziksel engeller var olan her yerde kaldırılmalıdır.

vi. Mimari ve Ulaşım Engelleri Uygunluk Kurulu (The Architectural and Transportation Barriers Compliance Board): 1991'de erişilebilir tasarım için Erişilebilirlik Rehberi yayınlamıştır. Bu yönergeler ABD Adalet Bakanlığı'nın değişiklikleriyle kabul edilmiş ve uygulanabilir ADA Erişilebilir Tasarım Standartları haline gelmiştir.

vii. 1996 Telekomünikasyon Yasası (The Telecommunications Act): Telekomünikasyon hizmetleri, ekipmanları ve müşteri tesislerinde ekipmanların "tasarlanmış, geliştirilmiş, kolayca ulaşılabilir, erişilebilir ve engelli bireyler tarafından kullanılabilir olması" (The Center for Universal Design, 2008)şeklinde ortaya konmuştur.

Engellinin topluma eşit ve özgürce katılımına yönelik tarihten bu yana Türkiye'de yürürlüğe giren yasal düzenlemeler kronolojik sırayla ve ilgili mevzuatın düzenlemeleriyle birlikte özet bir çalışma olarak, Yerel Yönetimler İçin Ulaşılabilirlik Temel Bilgiler Teknik El Kitabı (UTBK, 2010) metinlerinden yararlanılarak aşağıda sıralanmıştır:

i. 1997, 572 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname: Engellilerin erişebilirliğine yönelik yapılan ilk yasal düzenleme

ii. 1999, 3194 Sayılı İmar Kanunu: 572 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 3194 sayılı İmar Kanununa "Fiziksel çevrenin engelliler için ulaşılabilir ve yaşanabilir kılınması için, imar planları ile kentsel, sosyal, teknik altyapı alanlarında ve

yapılarda Türk Standartları Enstitüsü'nün ilgili standartlarına uyulması zorunludur." maddesinin eklenmesi

iii. 1999 Planlı Alanlar Tip İmar Yönetmeliği: Yapılarda, açık alanlarda, bunlar üzerindeki ulaşım ve haberleşme noktalarında ve peyzaj elemanlarında engellilerin ulaşabilirliğinin sağlanması için TSE'nin engellilerle ilgili standartların (Bkz: TS 23599, TS 12576, TS 9111, TS 12460, TS 12574, TS 12575, TS 12637 ve TS 12694) dikkate alınması koşulunun getirilmesi

iv. 1999 Plan Yapımına Ait Esaslara Dair Yönetmelik: Planlarda engellilerin kentsel kullanımlar, sosyal ve teknik alt yapı alanlarında ulaşabilirliğini sağlayıcı tedbirlerin alınması amacıyla engellilere yönelik her türlü mevzuat ve TSE standartları dikkate alınması koşulunun getirilmesi

v. 2004 Toplu Taşıma Araçları Tip Onay Yönetmeliği (2001/85/AT): "Hareket Engelli Yolcuların Araca Giriş-Çıkışlarını Kolaylaştıran Teknik Donanımla İlgili Şartlar"a uyularak Araç Tip Onayı alma zorunluluğu

vi. 2005 5378 sayılı Kanun: Kamu kurum ve kuruluşlarına ait mevcut resmî yapılar, mevcut tüm yol, kaldırım, yaya geçidi, açık ve yeşil alanlar, spor alanları ve benzeri sosyal ve kültürel alt yapı alanları ile gerçek ve tüzel kişiler tarafından yapılmış ve umuma açık hizmet veren her türlü yapıların kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi yıl içinde engellilerin erişebilirliğine uygun hale getirilme zorunluluğu

vii. 2005 5378 sayılı Kanun: Yerel yönetimler tarafından şehir içinde kendilerince sunulan ya da denetimlerinde olan toplu taşıma hizmetlerinin Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren yedi yıl içinde engellilerin erişebilirliğine uygun hale getirme zorunluluğu

viii. 2006 2006/18 sayılı Başbakanlık Genelgesi: Yerel yönetimlerin 2005 yılında başlayan 7 yıllık sürecin; kısa, orta ve uzun vadede hazırlanacak eylem planları doğrultusunda, özellikle belediyelerin satın alacakları, kiralayacakları veya denetimlerinde bulunan toplu taşıma araçlarının TSE'nin ilgili standartlarına uyularak engellilerin erişebilirliğine uygun olmasının sağlanması

ix. 2011 Şehir içi Toplu Ulaşım Hizmetinde Yer Alan Otobüsler İle İlgili İçişleri Bakanlığı Genelgesi: Belediyelerin işletilmesi ve denetimi altındaki Sınıf 1 ve Sınıf 2 otobüslerin teknik şartlara uygun duruma getirilmesi, şehir içi toplu ulaşımda kullanılan otobüs durak yerlerinin ve engellilerin iniş-binişlerini kolaylaştıracak

fiziksel şartların sağlanması, otobüslerin içindeki bilgilendirmeyi sağlayan sesli ve görsel uyarı sistemlerinin eklenmesi gerekliliği

x. 2012 6353 sayılı Kanun: 5378 sayılı Kanunun Geçici 2.ve 3. maddesinde belirtilen 7 yıllık sürenin 8 yıl olacak şekilde değiştirilmesi

xi. 2012 6353 sayılı Kanun: Erişilebilirlik standartlarının uygulanmasının izlenmesi ve denetiminin her ilde Aile ve Sosyal Politikalar, İçişleri, Çevre ve Şehircilik, Ulaştırma, Denizcilik ve Haberleşme Bakanlıkları ile engelliler ile ilgili konfederasyonların temsilcilerinden oluşan komisyon tarafından yapılması, eksikleri tamamlaması için 8 yıllık sürenin bitiminden itibaren iki yılı geçmemek üzere ek süre verilebileceği

xii. 2013 Erişilebilirlik İzleme ve Denetleme: Yönetmeliğin amacı, umuma açık hizmet veren her türlü yapılar ve açık alanlar ile toplu taşıma araçlarında erişilebilirliğin izleme ve denetimini yapacak olan komisyonların teşkili, çalışma usul ve esasları ile idari para cezalarının uygulanmasına ve genel bütçeye gelir kaydedilen idari para cezası tutarlarının kullanımına ilişkin hususları belirlemektir.

TOPLUMSAL, SOSYAL VE KÜLTÜREL BOYUT

Konuya ilişkin olarak farklılıkların ve farklılaştırma olgusunun ortadan kaldırılmasına yönelik Birleşmiş Milletler, Engelli Hakları Sözleşmesi'nde (EHİS, 2009) "Engelli olmaya dayalı ayrımcılık" tanımına değinilmiştir. "…siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, sivil veya başka herhangi bir alanda bütün insan haklarından ve temel özgürlüklerden başka kişilerle eşit olarak yararlanılması veya kullanılması ve bu hak ve özgürlüklerin tanınmasını engellemeyi veya etkisiz kılmayı amaçlayan veya böyle bir etki yaratan…" şeklinde tanımlanmış olan bu ayrım, çalışmada belirtilen engelli standartlarının toplum veya yerel yönetimlerce reddedilmesi şeklinde yorumlanabilmektedir. Bu bağlamda aynı sözleşmenin (EHİS, 2009) 5.maddesinde ayrımcılık yapılmaması ve eşitlik ilkesine dair aşağıda belirtilen hükümlere yer verilmiştir.

i. Taraf Devletler herkesin hukuk önünde ve karşısında eşit olduğunu ve ayrımcılığa uğramaksızın hukuk tarafından eşit korunma ve hukuktan eşit yararlanma hakkına sahip olduğunu kabul eder.

ii. Taraf Devletler engelliliğe dayalı her türlü ayrımcılığı yasaklar ve engellilerin herhangi bir nedene dayalı ayrımcılığa karşı eşit ve etkin bir şekilde korunmasını güvence altına alır.

iii. Taraf Devletler eşitliği sağlamak ve ayrımcılığı ortadan kaldırmak üzere engellilere yönelik makul düzenlemelerin yapılması için gerekli tüm adımları atar.

iv. Engellilerin fiili eşitliğini hızlandırmak veya sağlamak için gerekli özel tedbirler işbu Sözleşme amaçları doğrultusunda ayrımcılık olarak nitelendirilmez.

Sözleşme ilkeleri bütününde ayrımcılığa karşı tutum dikkat çekmekte ve bu bağlamda eşitlik anlayışı sosyal ve psikolojik boyuttan fiziksel, kültürel boyutlara kadar geniş bir çerçevede irdelemektedir.

Kültürel yaşama, dinlenme, boş zaman aktiviteleri ve spor faaliyetlerine katılım bağlamında ele alınan konu, sözleşmenin (EHİS, 2009) 30. maddesinde belirtildiği üzere engellilerin diğer bireylerle eşit koşullar altında kültürel yaşama katılım hakkının tanınmasına yönelik tüm tedbirlerin alınması şeklinde gerçekleşecektir. Bahsi geçen tedbirlerden bazıları aşağıda sıralanmıştır:

i. Tiyatro, müze, sinema, kütüphane ve turistik hizmetler gibi kültürel etkinliklerin yapıldığı veya hizmetlerin sunulduğu yerlere ve ayrıca mümkün olduğu ölçüde ulusal kültür açısından önemli anıtlar ve alanlara erişmek.
ii. Sadece engellilerin yararı için değil, toplumu zenginleştirmek amacıyla da engellilerin yaratıcı, sanatsal ve entelektüel kapasitelerini geliştirme ve kullanma imkânına sahip olmalarının sağlanması
iii. Engellilerin kültürel materyallere erişimine uygun olmayan veya ayrımcılık yaratan bir engel çıkarılmaması
iv. Engellilerin, diğer bireylerle eşit koşullar altında, kendilerinin özel kültürel ve dil kimliklerinin, örneğin işaret dilleri ve işitme engelliler kültürü, tanınması ve desteklenmesi
v. Taraf Devletlerin, engellilerin eğlence, dinlenme ve spor etkinliklerine diğer bireylerle eşit koşullar altında katılımını sağlamak amacıyla aşağıda yazılı tedbirleri alması
vi. Engellilerin her seviyedeki genel spor etkinliklerine mümkün olduğunca tam katılımının cesaretlendirilmesi ve arttırılması
vii. Engellilerin, özel spor ve eğlence etkinliklerini örgütleme, geliştirme ve bu etkinliklere katılma imkânına sahip olmasının temin edilmesi ve bu nedenle, diğer bireylerle eşit koşullar altında onlara uygun bilgi ve eğitimin verilmesinin ve kaynakların sunulmasının sağlanması
viii. Engellilerin spor, eğlence yerleri ile turistik alanlara erişiminin sağlanması
ix. Engelli çocukların, okullardaki etkinlikler dâhil olmak üzere, oyun, eğlence, boş zaman aktiviteleri ve spor etkinliklerine eşit şekilde katılabilmelerinin sağlanması

x. Eğlence, turistik, boş zaman aktiviteleri ve spor etkinliklerini organize edenlerin sunduğu hizmetlere engellilerin erişebilmesinin sağlanması (Birleşmiş Milletler, 2009)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Birleşmiş Milletler, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme (EHİS, 2009) anlaşma koşullarında belirtildiği gibi, "tüm insan haklarının ve temel özgürlüklerin evrensel, bölünmez, birbiriyle bağlantılı ve karşılıklı bağımlı olma niteliği ile engelli bireylerin bu haklardan herhangi bir ayrımcılığa uğramaksızın yararlanmalarının güvence altına alınması gerekliliği" çalışma bütününde de önemle vurgulanmıştır.

Sözleşme içeriğinden çalışmaya aktarılan kısımlardan anlaşılacağı üzere engellilere yönelik düzenlemeler birden fazla çerçevede değerlendirilmiş ve uluslararası boyutta kabul görmüştür. Bu aşamada uygulanmaya çalışılan bu tedbirlerin özellikle nüfusun ve sosyal-kültürel-fiziksel aktivitelerin yoğun olduğu kentlerde ve kent merkezlerinde sürekli olmasının sağlanması esastır. Engellinin yanında engelliyle birlikte ortak alanları ve faaliyetleri paylaşan kentlinin, engelli bilincine aşina olması ve bu algıyı çocuk yaştan itibaren ayrım karşıtı bir yaklaşımla yaşamına aktarması gerekmektedir. Sağlıklı kent olgusunun temelinde yatan sosyal bilinç düzeyi arttırılmalı ve daima çevreye aktarılmalıdır.

Toplumu oluşturan her bireyin eksiksiz olarak toplum, eğitim ve çalışma hayatına katılabilmesi için gerekli olan kapsayıcı fiziksel çevre, öncelikli olarak farklı insanlık halleri ile ilgili anlayış ve farkındalıkların gelişmesi ile mümkün olabilecektir (Ergenoğlu, 2013). Örneğin, yaşlanan kişiyi biyolojik, psikolojik ve sosyolojik bağlamda değişiklikler beklemektedir. İşitme kaybı, hareketlilikte azalma, bilişsel sorunlar gibi artan fiziksel kısıtlılıklar dolayısı ile kişinin gittikçe "engelli" olacağından söz edilebilir. Ancak, yine alışılageldik normları sorgulamak gerekirse, "engelli kişiler" tanımı yerine, "engelli fiziksel çevreler" olduğu da söylenebilir. Kişi aslında beklenmedik değişiklikler yaşamamaktadır; içinde bulunduğu fiziksel çevre, bu değişikliklere cevap verememektedir (Taneli, 2009).

Bu bağlamda çalışma bütününde değerlendirilen standartlar, eşitlikçi anlayış, sosyal ve toplumsal olguların devamlılığının sağlanmasına yönelik önerilere yer verilmiştir. Belirtilen ilkeler doğrultusunda üretilen çalışmaların ve düzenlemelerin korunması, sağlıklı bir şekilde kullanılması ve sürdürülebilirliği engellilerin güvenliği açısından büyük önem taşımaktadır. Aynı şekilde kentlerin gelişmişlik düzeyini ve insanların bir arada yaşama, adaptasyon kabiliyetlerini de olumlu yönde kanıtlayıcı niteliktedir. Öncelikle ele alınması gereken konu, çalışma bütününde sunulan standart ve ilkelerin toplumdaki

bilinç düzeyinin tartışılması olmalıdır. Belirlenen standartlar toplum algısına ve kentsel alanlara aktarılamamış, soyut haliyle kalmıştır. Eğitim alanında küçük yaşlardan itibaren aşinalık kazandırılmayan bireyler, kent yaşamında fiziksel ve sosyal ayrımcılığa istemeden yenik düşmektedirler.

Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu'nda (EŞPBR) (Koca, 2010) belirtildiği üzere, kentsel mekânların engelli kullanıcıların gereksinimlerine yönelik biçimlenmesi aşamasında boyut ve nitelik ile gibi unsurlarda ele alınması gereken bazı detaylar bulunmaktadır. Bu detaylar temelde engellilerin daha az enerji ve daha sağlıklı erişebilirlik, güvenlik gibi unsurları sağlamayı hedeflemektedir. Aynı zamanda kentsel çalışma alanlarında yaya yollarına erişim noktasında engelli, güçsüz, yaşlı vb. kullanıcılara daha fazla erişim hakkı verilmesi gereğine değinilmiştir. Merkezi alanlarda ihtiyaçlar ve taleplerle kısıtlı kalmaması gereken erişim güçlükleri, kentteki her alanda uygun biçimde çözüme ulaştırılmalıdır.

Netice itibariyle günümüz koşulları toplumun kentsel açık mekân ihtiyaçlarını karşılayamamakla birlikte, bu alanların azlığı neticesinde kişi başına düşen metrekareleri karşılayamamakta ve kapasitesinin üzerinde kullanıma sebebiyet vermektedir. Yoğun kullanımlardan, korunamamasından ötürü, sağlıksız kent şekline bürünmekte olan bu alanlar kullanıcılara tamamen cevap verememektedir. Bu durum eşitlikçi anlayışın ve bireylere özgü çalışmaların da ötesinde, öncelikli olan temel ihtiyaçların giderilemediği sorununu ortaya koymakta ve mevcut durumla yetinmeye mecbur bırakılan toplumun daha fazlasını bekleme düşüncesinin ortadan kalkması şeklinde sonuçlanmaktadır. Son ifadeden hareketle kentte engellerin kentli tarafından yaratıldığı, aynı şekilde kentli tarafından kaldırılabileceği söylenebilir. Kent tasarımları somut bir gerçeklikten öte, sosyal ve kültürel toplum bilinciyle olgunlaştırılarak mekânlara aktarılmalıdır. Ancak bu yolla evrensel standartlarda herkes için erişilebilir ve sürdürülebilir kentler yaratılması mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Birleşmiş Milletler. (2009, Temmuz). Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme. Resmi Gazete. Haziran 2016 tarihinde Resmi Gazete: www.resmigazete.gov.tr/ adresinden alındı

Cavinton, G., & Hannah, B. (1997). *Access By Design.* New York: Van Nostrand Reinhold Open Library.

Centre for Excellence in Universal Design. (tarih yok). *History of Universal Design.* Aralık 2016 tarihinde National Disability Authority: http://universaldesign.ie/What-is-Universal-Design/History-of-UD/ adresinden alındı

Connell, B. R., Jones, M., Mace, R., Mueller, J., Mullick, A., Ostroff, E., . . . Vanderhaiden, G. (1997). *The Principles of Universal Design.* New York: The Center for Universal Design, NC State University.

D'Agostini, A., Francon, M., Gordon, C., Hirsch, B., Iantkow, M., Jackson, E., . . . Clough, D. (2010). *Engelsiz Tasarım Kılavuzu* (Safe Codes Council, Orijinal çalışma basım tarihi 2008 b.). (C. Koca, Dü., & C. Koca, Çev.) İstanbul: Dünya Engelliler Vakfı.

D'Souza, N. (2004). "Is Universal Desing a Critical Theory?". (P. C. Ed. S. Keates, Dü.) *Designing A More Inclusive World*, Springer-Verlag, 3-9.

Ergenoğlu, A. S. (2013). *Mimarlıkta Kapsayıcılık: Herkes için Tasarım.* İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi.

Hacıhasanoğlu, I. (2003). Evrensel Tasarım. *Tasarım+Kuram Dergisi, 2*(3), 93-101.

Imrie, R., & Hall, P. (1999). Architectural Practices and Disabling Design in the Built Environment. *Environment and Planning B Planning and Design , 26*(3), 406-425.

Kaplan, H. (1994). Yeni Bir Kentsel Tasarım Paradigması Olarak Ekolojik Kentsel Tasarım. *5. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, Tasarıma Ekolojik Yaklaşım Bildiriler Kitabı*, (s. 91-144).

Kaplan, H., & Öztürk, M. (2004). Engelliler, Kamu Mekanı ve Engelsiz Tasarım: Kamusal İç Mekanlarda İrdelenmesi İçin Bir Çerçeve. *Planlama Dergisi, 2*, 67-74.

Kaplan, H., Yüksel, Ü., Gültekin, B., Güngör, C., Karasu, N., & Çavuş, M. (Dü). (2010). *Yerel Yönetimler İçin Ulaşılabilirlik Temel Bilgiler Teknik El Kitabı.* Ankara: T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları.

Koca, C. (2010). *Engelsiz Şehir Planlaması Bilgilendirme Raporu.* İstanbul: Dünya Engelliler Vakfı.

Mace, R., Mueller, J., & Story, M. (1998). *The Universal Design File: Designing for People of All Ages and Abilities.* NC State University: The Center for Universal Design.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2012). *2013 – 2017 Stratejik Planı.* Ankara.

Taneli, Y. (2009). Yaşlanan Bir Toplumda Sürdürülebilirlik: "Evrensel Tasarım" Paradigmasının Bir Alt Kullanıcı Grubunda İrdelenmesi. *Mimarlık Dergisi*(347).

The Center for Universal Design. (2008). *Universal Design History.* Aralık 2016 tarihinde North Carolina State University: https://www.ncsu.edu/ncsu/design/cud/about_ud/udhistory.htm adresinden alındı

Toplumsal Yapı ve Cinsiyet İstatistikleri, Yaşam Memnuniyeti. (2009-2013). Aralık 2016 tarihinde Türk İstatistik Kurumu: https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=100&locale=tr adresinden alındı

Türk İstatistik Kurumu. (2010). Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması, Kayıtlı Olan Özürlü Bireylerin Yaşadıkları Yerdeki Fiziksel Çevre Düzenlemelerinin, Özürlü Bireyin Kullanımına Uygun Olup Olmadığı Hakkındaki Düşüncelerinin Özür Türüne Göre Dağılımı . Türkiye. 2016 tarihinde http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1017 adresinden alındı

Türkiye İstatistik Kurumu. (tarih yok). *Hayat Tabloları, 2013.* Aralık 2016 tarihinde Haber Bülteni: http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18522 adresinden alındı

Türkiye'nin Avrupa Birliği Üyelik Süreci. (tarih yok). Aralık 2016 tarihinde Vikipedi: https://tr.wikipedia.org/wiki/T%C3%BCrkiye'nin_Avrupa_Birli%C4%9Fi_%C3%BCyelik_s%C3%BCreci adresinden alındı

Yerel Yönetimler Merkezi. (tarih yok). *Avrupa Kentsel Şartı İlkeleri.* Aralık 2016 tarihinde YerelNET Yerel Yönetimler Portalı: http://www.yerelnet.org.tr/basvuru_kaynaklari/yy_mevzuati/mevzuat_detay.php?kod=696&turu=ua adresinden alındı